

ПАМІЖ ПАЛАНІЗАЦЫЯЙ І АСІМІЛЯЦЫЯЙ

ЭТНАКУЛЬТУРНАЯ СІТУАЦЫЯ Ё ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ Ё ДРУГОЙ ПАЛОВЕ 1930-Х ГАДОЎ

**Аляксандр
БАБІШЧЭВІЧ,
кандыдат
гістарычных навук,
дацэнт**

На працягу многіх дзесяцігоддзяў у айчынных даследаваннях па заходнебеларускай тэматыцы прыярытэт аддаваўся пытанням грамадска-палітычнага і сацыяльна-эканамічнага жыцця Заходняй Беларусі. Але ґрунтоўнае вывучэнне пытанняў нацыянальна-культурнага жыцця беларусаў і іншых этнасаў Заходняй Беларусі было немагчыма з-за існуючай метадалогіі і недаступнасці крыніц. Толькі на сучасным этапе развіцця гістарычнай навукі ў Рэспубліцы Беларусь зроблены істотныя крокі ў гэтым напрамку, што адлюстравалася ў падручніках і вучэбных выданнях, навуковай і энцыклапедычнай літаратуры. Хоць у іх і адзначаны аспекты, звязаныя са станам заходнебеларускай культуры, аднак многія з іх патрабуюць далейшага развіцця і больш ґрунтоўнага вывучэння з выкарыстаннем крыніц. Сярод такіх канцэптэуальных паводле свайго зместу – праблемы паланізацыі і асіміляцыі.

Матэрыялы пра гэтыя з’явы ў большасці сучасных выданняў маюць пераважна канстатуючы характар, нярэдка паняцці атаясамліваюцца. Асвятленне гэтай праблемы набывае сацыяльна-палітычную значнасць, бо некаторыя аўтары замежных і айчынных выданняў, навукова-папулярных прац спрабуюць дэзавуіраваць сутнасць нацыянальнай палітыкі міжваеннай Польшчы, асабліва на фоне больш негатыўнай ацэнкі падзей 1930-х гадоў ва ўсходняй частцы Беларусі (Савецкай Беларусі) у параўнанні са становішчам у заходнебеларускім краі. Менавіта таму мэта артыкула – аналіз этнакультурнага становішча Заходняй Беларусі з сярэдзіны 1930-х гадоў да верасня 1939 года.

Для Другой Рэчы Паспалітай, шматнацыянальнай і паводле ўладкавання унітарнай дзяржавы, нацыянальная праблематыка набыла асаблівае значэнне. Прававую аснову для наладжвання нацыянальна-культурнага жыцця розных народаў і этнічных супольнасцей у межах Польшчы складалі яе міжнародныя абавязацельствы, прынятыя ў рамках адпаведных дагавораў Версальскай сістэмы (Дагавор аб абароне нацыянальных меншасцей, або Малы Версальскі трактат, падпісаны польскім урадам 28 чэрвеня 1919 года) і пасля завяршэння савецка-польскай вайны (Рыжскі мірны дагавор ад 18 сакавіка 1921 года), а такса-

ма ўнутранае заканадаўства (канстытуцыі Польшчы 1921 і 1935 гадоў).

Аднак рэальная практыка дзяржаўнай палітыкі супярэчыла прынятым міжнародным, канстытуцыйна-прававым гарантыям. Агульнанацыянальны патрыятычны ўздых палякаў, што назіраўся адразу пасля аднаўлення іх дзяржаўнасці, змяніўся міфалагізаванымі месіяніскімі канцэпцыямі, якія знайшлі ўвасабленне ва ўрадавай палітыцы, дзеяннях мясцовага адміністрацыйнага апарату і ў грамадскай свядомасці, для якой стала характэрнай большая эгаістычнасць і неталерантнасць у адносінах да беларускага і іншых этнасаў. Канфрантацыйнага характару нацыянальна-культурных інтарэсаў палякаў, як тытульнага этнасу ў польскай дзяржаве, і беларусаў, як карэннай большасці на тэрыторыі Заходняй Беларусі, пераадолець не ўдалося. Паланізацыя як працэс пашырэння польскай культуры набывала ў заходнебеларускіх землях прымусовай формы. Ва ўмовах паглыблення антаганістычных супярэчнасцей беларуска-польскіх адносін магчымасці добраахвотнай асіміляцыі выключаліся, што адбілася і на метадах яе ажыццяўлення. Трэба адзначыць, што асіміляцыя была стратэгічным напрамкам урадавага курсу ў форме палітыкі нацыянальнай і дзяржаўнай асіміляцыі. Яна таксама выступала сродкам для інтэграцыі розных рэгіёнаў у

складзе польскай дзяржавы паводле інкарпарацыйнай канцэпцыі.

Хоць у нацыянальнай палітыцы Польшчы так і не ўдалося выпрацаваць адзінай лініі, аднак вядучыя пазіцыі ў практычнай рэалізацыі набыла нацыянальна-дэмакратычная канцэпцыя з яе асноўным лозунгам «Польшча для палякаў». Яе прыхільнікі ўспрымалі польскую культуру ў якасці вышэйшай, цывілізаванай, пагардліва сцвярджалі аб ніжэйшасці ўкраінцаў, беларусаў, таму выступалі за іх нацыянальна-культурную асіміляцыю гвалтоўнымі метадамі. Пасля майскага 1926 года дзяржаўнага перавароту ў Польшчы быў усталяваны рэжым «санацыі». Фактычна адбыўся пераход ад гвалтоўных, выразна канфрантацыйных метадаў да памяркоўных пры нязменнасці стратэгічнага курсу нацыянальнай палітыкі – на асіміляцыю няпольскага насельніцтва. Аднак як на ўрадавым узроўні, так і асабліва з боку мясцовага паліцэйска-адміністрацыйнага апарату з канца 1920-х гадоў зноў вярнуліся да ранейшай палітыкі нацыянальнай асіміляцыі. У грамадскай свядомасці польскай супольнасці замацаваўся стэрэатып адносна беларускага руху як штучнага, інспіраванага і фінансуемага з боку СССР. Пад прыкрыццём антысавецкіх і антыкамуністычных прапагандысцкіх лозунгаў польскім уладам было зручна ажыццяўляць барацьбу як з Камуністычнай партыяй Заходняй Беларусі, так і з некамуністычным крылом заходнебеларускага руху.

З сярэдзіны 1930-х гадоў у палітыцы кіруючага лагера Польшчы ўзмацніліся нацыяналістычныя і таталітарныя тэндэнцыі. Пад уплывам ваенных колаў міжведамасны Камітэт нацыянальных спраў узяў курс на ўзмацненне паланізацыі, пазбаўленне няпольскага насельніцтва грамадзянскіх і іншых правоў. 13 верасня 1934 года міністр замежных спраў Польшчы Ю. Бек заявіў на пасяджэнні Лігі нацый у Жэневе аб спыненні супрацоўніцтва ў справе правоў нацыянальных меншасцей, што азначала адмаўленне ад выканання Малога Версальскага трактата. Такім чынам, Польшча ўхілілася ад адказнасці за парушэнне правоў меншасцей перад еўрапейскімі структурамі,

якія так і не змаглі выпрацаваць да таго часу эфектыўных механізмаў уздзеяння ў адносінах да парушальнікаў.

Хоць польскія ўлады не лічылі беларускае пытанне пагражальным для ваенна-стратэгічнай бяспекі краіны, аднак у 1936–1938 гадах яны ажыццявілі комплекс гвалтоўных мер: правялі канчатковую ліквідацыю нешматлікіх беларускіх школ, арганізацый, газет, разгарнулі дэрусіфікацыю і паланізацыю праваслаўнай царквы, узмацнілі кантроль за грамадскім жыццём. Асобныя ўрадавыя ведамствы прапаноўвалі праекты ўзмацнення каланізацыі заходнебеларускіх зямель. Паводле распрацаванага МУС Польшчы плана ліквідацыі ўсіх легальных беларускіх арганізацый, 2 снежня 1936 года віленскі стараста за «правядзенне падрыўной дзейнасці» забараніў Таварыства беларускай школы (ТБШ), а праз два дні – яшчэ адну культурна-асветную арганізацыю: Беларускі інстытут гаспадаркі і культуры [1, арк. 445]. 22 студзеня 1937 года віленскі ваявода Л. Бацянскі не даў дазволу на існаванне ТБШ, прызнаўшы яго дзейнасць «антыдзяржаўнай» [2, арк. 9–9 адв.]. На працягу 1937–1938 гг. на тэрыторыі Заходняй Беларусі была забаронена дзейнасць амаль усіх беларускіх партый і грамадскіх аб'яднанняў, што негатыўна адбілася на стане абароны нацыянальных і сацыяльных правоў.

Адначасова з рэпрэсіўнымі дзеяннямі актывізавалася дзейнасць мясцовай адміністрацыі, ваенных колаў у напрамку ўзмацнення нацыянальна-культурнай асіміляцыі. У прапанавах аб грамадска-палітычным, эканамічным і культурным развіцці Палесся, прадстаўленых 17 снежня 1936 года кіраўніцтвам IX корпуса аховы памежжа, прадугледжвалася прымяняць самыя жорсткія меры ў адносінах да любых «антыдзяржаўных» грамадскіх структур, аж да забароны іх дзейнасці, праводзіць кадравую чыстку сярод настаўнікаў, праваслаўнага і каталіцкага кліра Палескага і Навагрудскага ваяводстваў і гэтак далей [3, арк. 4]. Шэраг прапаноў па пашырэнні польскай адукацыі і прапаганды змяшчаўся ў асобным лісце ў МУС Польшчы, прадстаўленым у лютым 1937 года палескім

ВАБІШЧЭВІЧ

Аляксандр Мікалаевіч.

Нарадзіўся ў 1965 годзе. Скончыў гістарычны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта ў 1990 годзе. Працаваў настаўнікам у сярэдняй школе. З 1992 года – выкладчык, намеснік дэкана, дэкан, загадчык кафедры гісторыі культуры і рэлігіі гістарычнага факультэта Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.С. Пушкіна. З 2008 года – загадчык кафедры гісторыі славянскіх народаў гэтага ж ўніверсітэта.

Кандыдат гістарычных навук, дацэнт.

Аўтар манаграфій «Асвета ў Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.)», «Нацыянальна-культурнае жыццё Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.)», больш за 200 навуковых, навукова-папулярных, вучэбна-метадычных публікацый у выданнях Беларусі, Расіі, Польшчы, Украіны, Літвы.

Сфера навуковых інтарэсаў: гісторыя і культура Заходняй Беларусі ў 20–30-я гады XX стагоддзя, гістарычнае краязнаўства.

ваяводам В. Костэк-Бярнацкім [4, арк. 14–19]. На канферэнцыі чыноўнікаў ваяводскіх упраўленняў і кіраўнікоў Корпуса аховы памежжа 24 красавіка 1937 года былі выказаны прапановы па ўзмацненні паланізацыі. Адзначалася, што палешукоў, у адрозненне ад беларусаў і ўкраінцаў, можна бесперашкодна далучыць да польскай культуры. Для гэтага пры ажыццяўленні каланізацыі Палесся прапаноўвалася ствараць адпаведныя польскія культурна-асветныя цэнтры. Беластоцкі ваявода С. Кірцікліс галоўную ролю адводзіў польскай арміі, якой у справе ўзмацнення паланізацыі павінны дапамагаць рымска-каталіцкі касцёл, польская школа і адміністрацыйны апарат [5, арк. 8]. Летам 1937 года навагрудскі ваявода А. Сакалоўскі прадставіў на з'ездзе павятовых старастаў асобны даклад, у якім прапаноўваў ажыццявіць шэраг гвалтоўных мер у галіне культуры і асветы: канчаткова ліквідаваць усе школы, дзе вывучалася беларуская мова; звольніць настаўнікаў няпольскай нацыянальнасці; прызначыць дырэктарамі школ выключна мужчын-палякаў, былых вайскоўцаў; распусціць беларускія самадзейныя тэатральна-музычныя калектывы і стварыць замест іх такія, што спрыялі б пашырэнню польскай культуры, і іншыя [6, арк. 40 адв., 45].

Палескае ваяводства было выбрана ў якасці рэгіёну паскоранай паланізацыі невыпадкова. Менавіта там у ходзе перапісу насельніцтва 1931 года 707 тыс. чалавек былі запісаны «тутэйшымі». 13 кастрычніка 1937 года В. Костэк-Бярнацкі заявіў аб тым, што «Палессе павінна быць польскім, нягледзячы на мясцовую гаворку і веравызнанне вялізнай большасці жыхароў», і загадаў павятовым старастам лічыць мясцовае насельніцтва польскім [7, арк. 30, 30 адв.]. На пасяджэнні павятовых старастаў, якое адбылося 25–26 студзеня 1938 года ў Брэсце, той жа ваявода В. Костэк-Бярнацкі вылучыў сярод галоўных задач унутранай палітыкі польскай дзяржавы ра-

зам з абаронай краіны і паланізацыю Палесся: «Палессе павінна быць асвоена польскай культурай, а ўсё насельніцтва Палесся да гэтага часу ў абсалютнай большасці нацыянальна неўсвядомленае (за выключэннем яўрэяў), прызначана для польскасці, каб неўзабаве стаць польскім» [8, арк. 302 адв.]. 5 красавіка 1938 года ўсе органы мясцовай улады атрымалі ад ваяводы ўказанне аб прынцыпах правядзення імя нацыянальнай палітыкі адносна жыхароў Палесся. «Палешукоў, якія не прызнаюць сябе адназначна ўкраінцамі, беларусамі ці рускімі, трэба прызнаваць палякамі, нягледзячы на веравызнанне і народную гаворку» [9, арк. 1]. У падрыхтаванай ваяводскім упраўленнем у маі 1939 года запісцы «Польскі стан валодання на Палессі» для ўзмацнення польскага ўплыву ў рэгіёне быў прапанаваны комплекс мер у розных напрамках сацыяльна-эканамічнага, нацыянальна-культурнага і канфесійнага жыцця [10, с. 81–110]. Асаблівы акцэнт рабіўся на мерах у культурна-моўнай сферы: відазмяненне гэтак званых «крэсавых законаў» 1924 года для скасавання права на магчымасць выкарыстання беларускай і ўкраінскай моў; закрыццё прыватнай рускай гімназіі і пачатковай школы ў Брэсце; недапушчэнне на тэрыторыю ваяводства ўкраінскіх, беларускіх, рускіх арганізацый; выдаленне чыноўнікаў, настаўнікаў няпольскай прыналежнасці і замена іх выключна палякамі ці паланізаванымі палешукамі. Выказваліся прапановы па фінансавай падтрымцы будаўніцтва сеткі пачатковых школ, асабліва ў «бясшкольных акругах», адкрыцці новых ніжэйшых прафесійных школ, пашырэнні сеткі бібліятэк, народных дамоў і гэтак далей [10, с. 84].

Дэрусіфікацыя, барацьба з беларускім і ўкраінскім рухамі, выдаленне рускай мовы з навучання рэлігіі ў школах, царкоўных пропаведзяў былі ўключаны сярод асноўных мер у дырэктывы ліст «Рэлігійная палітыка са спецыяльным разглядам праваслаўнай праблемы» міністра веравызнанняў і грамадскай асветы В. Свентаслаўскага ад 21 снежня 1938 года [11, арк. 12–16]. Першачаргова ў галіне нацыянальных адносін Віленскае ваяводскае ўпраўленне планавала ў 1939 годзе займацца асіміляцыяй бела-

Хутар непадалёку
Кобрына,
1930-я гады

рускага насельніцтва (пазначанага ў якасці «тутэйшых») рымска-каталіцкага, а потым і праваслаўнага веравызнання. Асабліва ўвага ў справе паланізацыі звярталася на асвету: «Школа павінна даць моладзі аснову польскай культуры» [12, арк. 51 адв., 52 адв.]. Канкрэтныя прапановы ў напрамку паланізацыі былі ў запісках беластоцкага ваяводы Г. Асташэўскага ў Варшаву (1939 год). «Беларуская меншасць знаходзіцца зараз яшчэ на такой стадыі нацыянальнага ўсведамлення, што пры адпаведных культурна-асветных захадах можа падацца асіміляцыйнаму працэсу», – пісаў ён. Ажыццяўляцца гэта павінна праз «адпаведную дзейнасць і экспансію польскай культуры». Для аслаблення рускай культуры прапаноўвалася правесці жорсткую праверку ўсіх рускіх эмігрантаў і неадкладна выселіць за межы Польшчы тых, хто перашкаджаў працэсам асіміляцыі; рашуча ўводзіць польскую мову ў казанні, царкоўнае жыццё праваслаўнай царквы; пастаянна і паслядоўна выдаляць з пасад праваслаўных святароў, якія прасякнуты рускім духам і культурай, а замест іх прысылаць тых, хто выхаваны ў польскім духу, адданы польскай справе [13, арк. 145–150].

З улікам таго, што тэмпы ліквідацыі непісьменнасці на працягу 1921–1931 гадоў былі 10 %, а ў 1931 годзе 43 % насельніцтва Заходняй Беларусі ва ўзросце больш за 10 гадоў складалі непісьменныя, гэта значна сацыяльная праблема заставалася невырашальнай. З канчатковым закрыццём беларускіх адукацыйных устаноў польскай ўлады да канца 1930-х гг. так і не змаглі забяспечыць абяцанае ўсеагульнае польскамоўнае пачатковае навучанне. У многіх заходнебеларускіх мясцовасцях, асабліва на Палессі, працягвалі існаваць «бясшкольныя акругі». У 1936 годзе ў Палескім ваяводстве з 236 тыс. дзяцей школьнага ўзросту 53 тыс. (22,5 %) не былі ахоплены пачатковым навучаннем. У Віленскай школьнай акрузе не вучыліся 21,6 % дзяцей [14, арк. 3]. Усяго ў Заходняй Беларусі ў 1938/39 навучальным годзе не наведвалі школу больш за 100 тыс. дзяцей. Існуючыя польскія школы ўскладнялі вучням доступ да сярэдняй і вышэйшай адукацыі. Неабходна адзна-

чыць, што беларусаў сярод студэнтаў Віленскага універсітэта імя С. Баторыя на працягу ўсяго міжваеннага часу было не больш як 3 %.

Неспрыяльная этнакультурная сітуацыя ў Заходняй Беларусі ўскладнялася пад уздзеяннем драматычных падзей у грамадска-палітычным жыцці Савецкай Беларусі. Дынамічныя працэсы нацыянальна-культурнага будаўніцтва ў БССР у 1920-я гады аказвалі пазітыўнае ўздзеянне на заходнебеларускі рух, адстойванне насельніцтвам Заходняй Беларусі сваіх нацыянальных і сацыяльных правоў, хоць і не маглі ўнесці кардынальных змяненняў у яго ў межах польскай дзяржавы. Аднак у 1930-я гады такі ўплыў слабеў. Адмоўнае ўздзеянне на заходнебеларускі рух аказалі і сталінскія рэпрэсіі. У 1936–1937 гадах рэпрэсіям падвергліся

многія кіраўнікі Кампартыі Польшчы і КПЗБ, якія знаходзіліся ў СССР. У жніўні 1938 года Выканкам Камінтэрна паводле беспадстаўных абвінавачанняў распуціў КПЗБ і Кампартыю Польшчы. Пасля гэтага на тэрыторыі Заходняй Беларусі фактычна не засталася арганізаваных структур, якія маглі б рэальна выступаць у абарону беларускага насельніцтва.

Калі адносна славянскага насельніцтва польскія ўлады праводзілі палітыку асіміляцыі, то асноўным сродкам вырашэння яўрэйскай праблемы лічылі эміграцыю. Эндэкі (члены польскіх нацыянальна-дэмакратычных арганізацый) лічылі яўрэйў прыналежнымі да іншай (чужой) цывілізацыйнай плыні і заяўлялі аб немагчымасці іх асіміляцыі. З канца 1920-х да пачатку 1930-х гадоў пад уздзеяннем негатыўнага ўплыву суветнага эканамічнага крызісу і ўзрастаючых антысеміцкіх настрояў у польскім грамадстве доля яўрэйў сярод эмігрантаў з Польшчы ўзрасла з 10,8 % у сярэдзіне 1920-х гадоў да 36,6 % у сярэдзіне 1930-х гадоў, а ў Палескім і Беластоцкім ваяводствах

Агульны здымак вучняў і настаўнікаў польскай і яўрэйскай школ Вало-жына. 1930-я гады

Польскія жаўнеры,
г. Слонім, 1930-я гады

дасягнула 40–50 % [15, с. 74]. Толькі ў другой палове 1930-х гадоў эміграцыйная хваля зменшылася. Усяго на працягу 1920–1930-х гадоў з Польшчы выехала, паводле розных звестак, ад 334 тыс. да 395,2 тыс. яўрэяў [16, с. 114–115; 17, с. 164].

У 1930-я гады польскія праварадыкальныя сілы заклікалі да антысемітызму ў галіне культуры і асветы. «Некалькі гадоў польскія нацыянальныя сілы праводзілі эканамічнае змаганне з яўрэямі, а зараз настаў час «культурнай барацьбы»,

якая не менш, а нават больш важная. Польская культура, мастацтва, літаратура, прэса, тэатр, кіно знаходзяцца пад магутным уплывам яўрэяў. Палякі павінны гэтаму неадкладна процістаяць» [18]. Гучалі радыкальныя прапановы аб поўным выдаленні яўрэяў з вышэйшай школы, іншых сфер грамадскага жыцця.

У адрозненне ад цэнтральных і заходніх ваяводстваў Польшчы, антысеміцкая хваля ў заходнебеларускіх землях не набыла шырокага размаху. Аднак усё ж адбываліся асобныя антысеміцкія акцыі. У лістападзе 1931 года яны былі зафіксаваны ў Віленскім універсітэце імя С. Баторыя, пачатковых школах у Баранавічах [19, с. 646–647]. Антысеміцкая акцыя адбылася 7 чэрвеня 1935 года ў Гродне. У сувязі са спробай ганебнай дыскрэмінацыі ў ВНУ – увядзення для яўрэяў «лаўкавага гета» (апошніх радоў у вучэбных аўдыторыях) – у канцы 1936 – пачатку 1937 года хваля антысеміцкіх выступленняў закрунула Віленскі універсітэт імя С. Баторыя. Адзін з яўрэйскіх пагромаў адбыўся 13 мая 1937 года ў Брэсце. Летам таго ж года назіралася ўзмацненне антысеміцкіх настройў на тэрыторыі Навагрудскага ваяводства [20, арк. 2]. У верасні 1937 года ў Гродне мясцовыя структуры польскіх правых партый у ходзе праведзенага месячніка «нацыянальнай салідарнасці» наладзілі

своеасаблівае саперніцтва ў справе антысемітызму [21, арк. 48 адв.].

У каталіцкай прэсе, выданнях эндэкаў яўрэяў абвінавачвалі у дэмаралізацыі грамадскага жыцця. Большасць абвінавачванняў мела неабгрунтаваны, надуманы і нават абсурдны характар. Хоць каталіцкі прымас кардынал А. Глэнд у пастырскім лісце ад 29 лютага 1936 года асудзіў фізічны гвалт і прызнаў наяўнасць добрасумленых яўрэяў-вернікаў як своеасаблівае выключэнне, аднак прапанаваў адасобіць хрысціянскае грамадства ад яўрэйскага ва ўсіх сферах жыцця: «Трэба закрывацца ад шкодных маральных уплываў, гэта значыць байкатаваць яўрэйскую прэсу і яўрэйскія дэмаралізатарскія выданні, але нельга нападаць на яўрэяў, біць іх, калечыць, зневажаць. У яўрэі трэба таксама паважаць чалавека і блізкага...» [22, с. 339–340]. Згаданы пастырскі ліст выклікаў вострую крытыку ў перыядычным друку, асабліва ў яўрэйскіх выданнях.

Распрацаваныя ў другой палове 1930-х гадоў праварадыкальнымі, нацыяналістычнымі польскімі сіламі праекты пазбаўлення яўрэяў грамадзянскіх правоў не былі прыняты польскімі ўладамі, хоць асобныя прапановы былі адобраны ў сейме. У цэлым у 1938 годзе МУС Польшчы ацэньваў яўрэйскую супольнасць як небяспечную для інтарэсаў польскай дзяржавы.

Неабходна адзначыць, што яўрэйская супольнасць не змагла пазбегнуць частковай паланізацыі і культурна-моўнай асіміляцыі, аднак гэтыя працэсы не былі такога пагражальнага характару, як у дачыненні да беларусаў. Акультурацыя назіралася асабліва сярод яўрэйскай інтэлігенцыі, частка якой была інтэгравана ў польскую культуру, навуку, асвету, актыўна выкарыстоўвала польскую мову.

Варта адзначыць, што планы ўрадавых колаў, мясцовай адміністрацыі адносна ўзмацнення паланізацыі беларускага насельніцтва ў другой палове 1930-х гадоў часткова ці нават поўнасцю адпавядалі ідэалагічным пастулатам (нават самым радыкальным) нацыянальна-дэмакратычнай канцэпцыі вырашэння нацыянальных пытанняў. Дабіцца кардынальнай перавагі

ЛІТАРАТУРА

1. Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN). – Zespół 9/1. – Sygn. 963.
2. Дзяржаўны архіў Брэсцкай вобласці (ДАБВ). – Ф. 1. – Воп. 9. – Спр. 1306.

палякаў у структуры насельніцтва шляхам каланізацыі з-за вялікіх сацыяльных і іншых выдаткаў было нельга, таму гэта прадугледжвалася кампенсаваць за кошт асіміляцыі беларускага насельніцтва. Тым і тлумачыўся пераход да паскарэння «польскай культурнай інтэрвенцыі». Ініцыятарамі жорсткіх мер у нацыянальным пытанні сталі ваенныя колы, што было выклікана ўзмацненнем іх пазіцый у польскай дзяржаве. На выпрацоўку планаў паланізацыі Палесся ўплывалі не толькі асаблівасці этнаканфесійнага складу насельніцтва, але і востры характар аграрнага пытання, слабая ступень урбанізацыі, высокі ўзровень непісьменнасці, неразвітасць сацыяльнай інфраструктуры і іншыя праблемы.

Сярод фактараў, якія падштурхоўвалі польскія ўлады да наступальных дзеянняў у справе нацыянальна-культурнай асіміляцыі, была іх незадаволенасць вынікамі папярэдніх захадаў у нацыянальнай палітыцы. Пра апошнія сведчылі даследаванні, праведзеныя польскімі вучонымі ў 1937–1938 гадах, у ходзе якіх вывучаўся ўзровень нацыянальнай свядомасці ў двух рэгіёнах – з пераважным каталіцкім насельніцтвам (77 вёсак Віленска-Трокскага, Ашмянскага паветаў) і з пераважным праваслаўным насельніцтвам (107 вёсак шасці паўночна-ўсходніх і ўсходніх паветаў Віленскага ваяводства). Анкетаванне на тэрыторыі Віленска-Трокскага і Ашмянскага паветаў не паказала росту польскай нацыянальнай свядомасці мясцовага насельніцтва, пераважную частку якой складалі беларусы рымска-каталіцкага веравызнання. У іх нярэдка назіралася атаясамліванне этнічнай прыналежнасці з канфесійнай, дзяржаўнай. З 52 апытаных вёсак згаданых двух паветаў толькі ў 7 быў «добры ўзровень нацыянальнай свядомасці польскага насельніцтва». У якасці роднай мовы мясцовае каталіцкае насельніцтва называла беларускую, ці «простую», хоць польская мова ім таксама выкарыстоўвалася [23, с. 17–18, 19, 57]. Адзначаныя даследаванні паказалі, што праваслаўныя беларусы ў вёсках больш цягнуліся да беларускай, чым да польскай культуры.

Лідэр беларускіх хрысціянскіх дэмакратаў А. Станкевіч, які пасля высялення ў кан-

цы лістапада 1938 года з Вільні апынуўся ў Слоніме, у каляндарных нататках 12 лютага 1939 года адзначаў нізкі ўзровень жыцця мясцовага беларускага насельніцтва, яго нацыянальны ўціск. «Многія, многія хазяць проста ў лапцях, нават жанчыны, часам дзяўчаты. Ніхто аб іх не дбае – іх толькі паланізуюць. Але і гэта ідзе туга. Народ трымаецца інстынктыўна сваёй беларускай нацыянальнай стыхіі» [24, с. 159].

Польскія ўлады так і не змаглі да канца 1930-х гадоў забяспечыць для заходнебеларускага краю абяцаны цывілізацыйны скачок. Гэтыя землі не атрымалі прагрэсіўнага сацыяльна-эканамічнага развіцця, заставаліся другараднымі і адсталымі ў межах польскай дзяржавы. Не толькі беларусы, але і іншае няпольскае насельніцтва на тэрыторыі Заходняй Беларусі ў міжваенны час не мела магчымасцей для паступальнага нацыянальна-культурнага развіцця.

Увогуле этнакультурнае становішча ў Заходняй Беларусі ў другой палове 1930-х гадоў было напружанае. Дэстабілізуючы ўплыў на яго аказвалі рэпрэсіўныя дзеянні польскіх улад. Былі значна паскораны асіміляцыйныя працэсы адносна беларускага насельніцтва. Пры захаванні і ўзмацненні ролі дзяржаўных і іншых сацыяльных інстытутаў Польшчы, а таксама пры ўмове прагрэсіўнага развіцця Заходняй Беларусі ў гаспадарчай, сацыяльна-культурнай сферах асіміляцыйныя працэсы мелі рэальную перспектыву набыць канчатковы, незваротны і разбуральны этнатрансфармацыйны характар. Нягледзячы на адсутнасць арганізаваных сацыяльна-палітычных структур, беларускае насельніцтва ўсё ж на нізавым узроўні працягвала захоўваць этнаканфесійныя традыцыі, мову, здольнасць да процістаяння асіміляцыйнаму націску. У тагачасных абставінах былі задзейнічаны ўсе мабілізацыйныя механізмы этнакультурнага самазахавання беларусаў ва ўмовах рэальнай страты іх самастойнага існавання як адной з частак раз'яднанай беларускай нацыі. Для польскай супольнасці ў цэлым і асабліва для «крэсовых палякаў», якія пражывалі на заходнебеларускіх землях, палітыка асіміляцыі таксама не дала станоўчых вынікаў і не стварыла ўмоў для этнічнай кансалідацыі. ■

3. ДАБВ. – Ф. 1. – Воп. 10. – Спр. 832.

4. ДАБВ. – Ф. 1. – Воп. 8. – Спр. 1656.

5. ДАБВ. – Ф. 1. – Воп. 8. – Спр. 1091.

6. ДАБВ. – Ф. 1. – Воп. 10. – Спр. 1281.

7. ДАБВ. – Ф. 1. – Воп. 6. – Спр. 2608.

8. ДАБВ. – Ф. 1. – Воп. 10. – Спр. 1436.

9. ДАБВ. – Ф. 1. – Воп. 8. – Спр. 1089.

10. Polski stan posiadania na Polesiu. – Brześć nad Bugiem, 1939.

11. ДАБВ. – Ф. 1. – Воп. 10. – Спр. 2305.

12. ДАБВ. – Ф. 1. – Воп. 8. – Спр. 1092.

13. ДАБВ. – Ф. 1. – Воп. 10. – Спр. 1574.

14. Lietuvos Centrinis Valstybinis Archyvas (LCVA). – F. 172. – Ap. 1. – B. 5912.

15. Ziemiński, J. Problem emigracji żydowskiej / J. Zemiński. – Warszawa, 1937.

16. Polska – Polacy – Mniejszości narodowe. Polska myśl polityczna XIX i XX wieku. – T. 8. – Wrocław–Warszawa–Kraków: Wyd-wo Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1992.

17. Najnowsze dzieje żydów w Polsce: w zarysie (do 1950 roku). – Warszawa: Wyd-wo naukowe PWN, 1993.

18. Walka kulturalna // Mały dziennik. – 1939. – 12–13 marca.

19. Żydzi: zajęcia antyżydowskie // Sprawy narodowościowe. – 1931. – № 6. – S. 644–654.

20. ДАБВ. – Ф. 1. – Воп. 10. – Спр. 1243.

21. ДАБВ. – Ф. 1. – Воп. 10. – Спр. 1174.

22. Modras, R. E. Kościół Katolicki i antysemityzm w Polsce w latach 1933–1939 / R. Modras. – Kraków: Wyd-wo Homini SC, 2004.

23. Wysłouch, S. Polacy i białorusini-katolicy na terenie Wileńszczyzny / S. Wysłouch. – Warszawa: IBSN, 1938.

24. Станкевіч, А. Каляндарныя нататкі / А. Станкевіч // Куфэрак Віленшчыны. – Маладзечна, 2005. – № 1 (9). – С. 149–185.